

Juozas Naujalis muzikinėje Juozo Žilevičiaus veikloje

Danutė
PETRAUSKAITĖ

Lietuvos muzikos ir teatro
akademija

ANOTACIJA. Juozas Naujalis (1869–1934), vargonininkas, choro dirigentas, kompozitorius ir pedagogas, pradėjo savo kūrybinį kelią Lietuvos atsikūrimo priešaušryje. Jis padėjo pagrindus lietuvių tautinei muzikinei kultūrai ir pelnytai yra vadinamas Lietuvos muzikos patriarchy. Juozas Žilevičius (1891–1987) taip pat reiškėsi svarbiausiose muzikos baruose ir buvo vienas pirmųjų, suvokęs Naujaliai istorinį išskirtinumą. Apie tai jis rašė Lietuvos, Rusijos ir JAV periodinėje spaudoje, daugiausia lietuviškoje. Šiandien tie jo straipsniai yra pamiršti ir muzikologų mažai naudojami. Todėl šios publikacijos tikslas yra praturtinti lietuvių muzikos istoriografiją Žilevičiaus darbais ir atskleisti jo požiūrį į Naujalį. Objektas – koncertinės programėlės ir Žilevičiaus straipsniai, spausdinti 1917–1983 m., kuriuose jis apibūdino ir įvertino šio savo amžininko veiklą. Metodai: literatūros analizė, istorinio nuoseklumo principas, lyginimas ir apibendrinimas.

REIKŠMINIAI
ŽODŽIAI:

Juozas Naujalis,
Juozas Žilevičius,
muzika, vargonininkas,
kompozitorius, choras.

Plungėje

XX a. pradžioje Juozas Žilevičius, kaip ir daugelis to meto Lietuvos muzikų, pradėjo menininko karjerą nuo vargonų. Tuo metu nebuvo nei mokyklų, nei mokytojų, nuosekliai ir sistemingai ruošiančių šios profesijos tarnautojus, išskyrus Juozą Naujalį, kuris 1894 m. įsteigė kursus vargonininkams bei chorvedžiams, 1911 m. – vargonininkų mokyklą, 1919 m. – muzikos mokyklą ir vadovavo šioms institucijoms. Be to, 1908 m. jis įkūrė Šv. Grigaliaus Didžiojo vargonininkų draugiją, 1924 m. – Šv. Cecilijos draugiją, 1909–1910 m. leido *Vargonininko* žurnalą, 1913–1914 m. – *Vargonininko kalendorių*, siekdamas ugdyti liturginės muzikos puoselėtojus, pagerinti jų varganą būvį ir duoti praktinių patarimų. Nors ne visiems vargonininkams pavykdavo išvykti mokytis į Kauną, nebūta nė vieno, nežinojusio Naujaliai vardo. Apie jį buvo girdėjęs ir Plungės Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios vargonininkas Juozas Žilevičius. Ir ne tik girdėjęs, bet iš tolo, per spaudą, sekęs jo veiklą. 1908 m. balandžio 29 d. Naujaliui įkūrus Šv. Grigaliaus Didžiojo vargonininkų draugiją, Žilevičius iš karto į ją įstojo ir periodiškai mokėjo nario mokesčių (Книга 1908: 4–5), apie tai byloja ir spaudoje paskelbtas tikrųjų šios draugijos narių

sąrašas (Nuo vargonininkų 1909: 8). Tuo metu Žilevičius buvo smalsus jaunuolis, skaitęs pagrindinius Lietuvoje ir JAVėjusius lietuviškus laikraščius. Iš jų jis sužinodavo, kas dedasi muzikos pasaulyje, kuo gyvena vargonininkai tėvynėje ir Amerikoje, ir stengėsi, kiek leido darbo sąlygos, aktyviai dalyvauti jų veikloje.

Pirmą kartą Žilevičius susitiko su Naujaliu Kaune 1910 m. vasarą visuotiniame vargonininkų draugijos narių suvažiavime. Jo metu susipažino ir su kitais muzikais (Žilevičius 1983: 3). Panašu, kad daugiau į vargonininkų renginius Žilevičius nevažiavo, nes savo autobiografijoje apie juos niekada neužsiminė. Jis teikė prioritetą Varšuvos muzikos institutui, todėl 1911–1913 m. vasaromis vienam mėnesiui vykdavo pas lenkų pedagogus privačiai mokytis teorinių dalykų ir groti vargonais. Tačiau dėmesys Naujaliui nesumažėjo. Žilevičius savo darbe naudojosi jo parengtu *Lietuvišku bažnytiniu giesmynu*, pasirodžiusiu 1906 m., domėjosi jo kūryba ir rinko išleistus šio kompozitoriaus kūrinius.

Sankt Peterburge

1915 m. pavasarį, traukdamasis nuo artėjančio fronto, Žilevičius paliko Plungę ir apsigyveno carinės Rusijos sostinėje, kur tų pačių metų rudenį įstojo į konservatoriją. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje į Sankt Peterburgą, tada jau pervardintą Petrogradą, plūstelėjo karo pabėgėlių minia, ir lietuvių skaičius mieste bei jo apylinkėse išaugo iki 150 tūkstančių (Sankt Peterburgas 2012: 74–75). Žilevičius laisvu nuo studijų metu dirbo Šv. Kotrynos vyrų gimnazijoje muzikos mokytoju, lankė koncertus ir savo įspūdžiais dalijosi lietuviškoje spaudoje.

Karui įsibėgėjus, muzikinė Petrogrado lietuvių veikla sumenko. Mat didžioji konservatorijos absolventų dalis išsisklaidė: Mikas Petrauskas ir Stasys Šimkus išvyko į Ameriką, Juozas Tallat-Kelpša buvo pašauktas atlikti karinę prievolę Rusijoje, Kipras Petrauskas visas jėgas skyrė darbui Marijos teatre, 1916 m. mirė Česlovas Sasnauskas. Šių muzikų vietą užėmė menkliau išsilavinę asmenys. Tarp jų – Petras Kavaliauskas, 1913 m. subūręs Kaune didžiulį chorą, ne kartą su juo koncertavęs ir atlikęs Naujaliao dainas, tačiau spaudoje sulaukęs ne vien teigiamų atsiliepimų, bet ir neigiamų įvertinimų (Tomas 1915: 3). Karo metais jis pasitraukė į Rusijos sostinę ir ten tęsė chorvedybos veiklą, koncertinį repertuarą grįsdamas daugiausia lietuvių kompozitorių kūriniais. Koncertą, vykusį 1917 m. gegužės 22 d. Dūmos salėje, Kavaliauskas skyrė Naujaliao vokalinei muzikai. Jame apsilankė ir Žilevičius. Renginys jam nepatiko; nuvyklė jį ir *Lietuvių balse*¹ pasirodžiusi trumpa Stasio Černiausko² koncerto apžvalga (Černiauskis 1917: 3),

1 *Lietuvių balsas* – Petrogrado lietuvių laikraštis, ėjęs 1915–1918 m.

2 Stasys Černiauskas (1882 – po 1940) – Lietuvos politinis bei visuomenės veikėjas.

todėl nutarė netylėti. Jis išsakė priekaištus dviem kalbomis išspausdintos programėlės rengėjams, stebėdamasis prastai išverstais į rusų kalbą kūrinių pavadinimais, paskelbtomis tikrovės neatitinkančiomis žiniomis apie Naujaliao kūrybą (paminėta, kad Naujaliao kūriniai skambėjo Italijoje ir Sankt Peterburgo operos teatro scenoje, jo plunksnai priskirti kitų kompozitorių darbai, painiojami žanrai – sonata su sonetu). Tačiau labiausiai piktinosi Kavaliausko neišprusimu bei netinkamu elgesiu scenoje, kokį retkarčiais jam tik atokioje provincijoje pasitaikydavo pamatyti. Ir pareiškė viešą protestą: „Remdamasis viršui nurodytais p. Kav. nepamatuotais prasimanymais ir nesąžiningu elgimosi – neprisirengus viešai stoti prieš svetimtaučius, kompromituoti lietuvius ir teršti autorius išsitarnavusio mūsų kompozitoriaus asmenį, o drauge ir jaunutę mūsų dailę, prieš tokį Kavaliausko elgimosi aš, būdamas dailininkas ir gerbdamas autorių, protestuoju. Tegu nurodo p. Kavaliauskis viešai, *kokie veikalai buvo atlikti Marijos scenoje*. Aš manau, kas pažįsta Naujelį³ kaip rimtą kompozitorių ir žmogų, sutiks su manim. O p. Černiauskui patarčiau kitą sykį, rašant panašias recenzijas, rimčiau į tai pažiūrėti“ (Žilevičius 1917: 2). Savaimė suprantama, kad Žilevičius, būdamas teisus, jokio atsakymo nesulaukė. Jam jo ir nereikėjo – svarbiausia buvo užkirsti kelią lietuvių muzikos kompromitavimui.

Kaune

Laikinojoje Lietuvos sostinėje Naujalis ir Žilevičius dažnai matydavosi – ir Kauno muzikos mokykloje, kuriai vienas vadovavo, o kitas dėstė teorines disciplinas, ir Lietuvių meno kūrėjų draugijoje. Pastarąją organizaciją sudarė teatro, muzikos, meno ir literatūros sekcijos. Žilevičius priklausė teatro sekcijos tarybai ir dėjo daug pastangų steigiant Kaune Valstybės teatrą. Jis aktyviai darbavosi ir muzikos sekcijoje, kurios nariai pasidalijo darbo barus – Naujalis rūpinosi muzikos mokslu ir ėjo išdininko pareigas, o Žilevičius buvo atsakingas už bendrąjį muzikinį lavinimą. Taigi, abu muzikai susitikdavo draugijos posėdžiuose muzikos mokyklos patalpose, o kartais – ir Naujaliao bute. Lietuvių muzikos patriarchas Žilevičiui darė didžiulį įspūdį tiek savo išvaizda, elgesiu, tiek ir veiklos užmojais. Ypač žavėjo jo sąžiningumas, kruopštumas ir tautinis patriotizmas. 1922 m. lankydamasis JAV ir ten koncertuodamas, Naujalis rinko lėšas Lietuvių meno kūrėjų draugijai ir apie tai smulkiai informuodavo jos narius, pirmiausia pateikdamas ataskaitą už kiekvieną išleistą dolerį valdybos reikalų vedėjui Liudui Girai (Naujalis 1922: 2–3).

Žilevičius labai vertino ir Naujaliao muziką, todėl 1923 m. liepos 27 d., organizuodamas Kauno miesto sode lietuviškos simfoninės muzikos koncertą, be Čiurlionio

3 XX a. pradžioje šio kompozitoriaus pavardė dažnai buvo rašoma *Naujelis*. Tik nepriklausomoje Lietuvoje, norminant kalbą, e raidė pakeista į *a*.

simfoninės poemos „Miške“, Česlovo Sasnausko dainos „Jau slavai sukilo“, savo paties Simfonijos f-moll, taip pat įtraukė Naujalia „Menuetą“ ir „Noktiurną“, užsakęs pastarojo kūrinio, parašyto fortepijonui, simfoninę instrumentuotę. Ir toks sprendimas pasiteisino, apie tai byloja klausytojų reakcija ir muzikos kritiko Arkadijaus Preso⁴ atsiliepimai: „Ką sakyti apie Naujalia muziką? Tai pavasario žibuoklė ir konvalijų rinkinys. <...> Koncerto metu mačiau p. Naujalį klausytojų tarpe. Gerbiamas kompozitorius yra žmogus senosios kartos. Bet klausant jo muzikos, užsimąščiau apie jo kūrybos jaunumą. Man rodosi, jog jo siela yra jaunesnė už Čiurlionies ir net Žilevičiaus sielą. Gal dėlto klausytojai skirstėsi jo melodijas niūniuodami...“ (Presas 1924: 22).

Žilevičiui, kaip pirmosios Lietuvoje Dainų šventės iniciatoriui, teko artimai bendrauti su Naujaliu atliekant paruošiamuosius šios šventės, tuomet pavadintos Dainų diena, darbus. Pirmojo posėdžio, įvykusio 1923 m. gruodžio 22 d., metu buvo svarstyta organizacinio komiteto sudėtis, aptarti finansiniai klausimai, nustatyta šventės rengimo data ir numatytos kelios vietos, kuriose ji galėtų vykti. Kitų metų vasario 20 d. susirinkę visuomeninių draugijų ir vyriausybinių įstaigų atstovai išrinko organizacinį komitetą ir pasiskirstė pareigomis. Į jį, be kitų asmenų, įėjo ir Žilevičius, atstovavęs Muzikos komisijai. Naujalia, matyt, nenorėta apsunkinti, tad jis jokių įpareigojimų tuomet negavo, bet vasario 27 d. buvo išrinktas į Muzikos komitetą kartu su Aleksandru Kačanausku ir Žilevičiumi (Žilevičius 1924: 4–5). Šiam komitetui ne kartą teko posėdžiauti – svarstyti šventės programą, chorų registraciją ir chorvedžių parengimo klausimus, chorų patikrinimo maršrutus. Buvo nutarta surengti Kaune chorų vadovams kursas, o tiems, kurie negalės juose dalyvauti, teikti metodinius patarimus spaudoje. Kursai, į kuriuos susirinko 52 chorvedžiai (Kauno kronika 1924: 7), vyko nuo 1924 m. balandžio 24 d. iki gegužės 3 dienos. Juos vedė Šimkus, Julius Štarka, Kačanauskas, Naujalis bei Žilevičius. Pastarasis rašė straipsnius į savo leidžiamą žurnalą *Muzikos menas*⁵, kuriuose pateikė elementarias dirigavimo bei vadovavimo chorams taisykles, ir tapo vienu pirmųjų Lietuvoje chorvedybos mokyklos pagrindėjų.

Artimai bendraudamas su Naujaliu, stebėdamas jo darbą su choriais, o mokykloje – su mokiniais, Žilevičius laikė jį ne tik savo kolega, bet ir mokytoju, todėl 55-ojo gimtadienio proga pasveikino jį specialiai šiai progai skirtu straipsniu, kurio pabaigoje išspausdino naujausios kompozitoriaus giesmės „Jau Tu eini kentėti“ mišriam chorui, sukurtos 1924 m. balandžio 7 d., rankraštį (Žilevičius 1924: 6–7). Tai buvo bene pirmoji

4 Arkadijus Presas (1870–1952) – teisininkas, rašytojas, pedagogas.

5 Mėnesinį žurnalą *Muzikos menas* J. Žilevičius pradėjo leisti 1924 m. Kaune. Persikėlęs gyventi į Klaipėdą, jis ir toliau jį redagavo, tik S. Šimkaus pageidavimu nuo 1925 m. pavadino *Muzika*. Žurnalas gyvavo iki 1925 m. pabaigos.

išsami publikacija apie Naujaliao gyvenimą ir kūrybą Lietuvos spaudoje, jei neskaitysime trumpo pasveikinimo jubiliejaus proga, pasirodžiusio *Krivulėje* (Presas 1924: 6–7).

Savo straipsnyje Žilevičius apžvelgė Varšuvoje ir Rėgensburge prabėgusius Naujaliao studijų metus, pasidžiaugė Lenkijoje, Vokietijoje ir Prancūzijoje išleistais šio kompozitoriaus kūriniams, Varšuvoje gauta Stanisławo Moniuszko vardo premija, aptarė Naujaliao kūrybą, kurios nepalietus, „<...> netenka apie mūsų muziką nė kalbos pradėti“ (Žilevičius 1924: 2). Jis taip pat iškėlė kompozitoriaus nuopelnus gaivinant Lietuvoje grigališkąjį choralą ir keliant bažnytinės muzikos lygį, todėl prieškario metus pavadino naujalizmo epocha (Žilevičius 1924: 4)⁶. Dar apgailestavo, kad pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui tas lygis ėmė kristi, sielojosi, jog ne visi kompozitoriaus kūriniai yra išspausdinti, nemažai jų išmėtyta, nesukaupta vienoje vietoje, todėl išanalizuoti ir apibendrinti visą kūrybą neturėjo galimybių. Tačiau pažymėjo – pasaulietinės dainos lietuviškos kultūros atgimimui padarė didesnę įtaką nei bažnytinė muzika (išskyrus *Lietuvišką bažnytinį giesmyną*).

Žvelgdamas į Naujaliao kaip chorvedžio veiklą, Žilevičius išskyrė jo darbą su „Dainos“ chorū⁷. Pasak straipsnio autoriaus, Lietuvos muzikos patriarchas, rengdamas slaptus koncertus spaudos draudimo metais, padėjo tvirtus chorinės kultūros pagrindus, todėl po jo atėjus Šimkus galėjo sėkmingai šioje srityje veikti. Kitas paminėtas kolektyvas – reorganizuotas Kauno katedros choras (jame moterų balsai buvo pakeisti berniukų balsais)⁸. Jis buvo įvertintas kaip vienintelis aukšto lygio bažnytinis choras Lietuvoje, kurio pasiklausę iš bažnytkaimių suvažiavę Naujaliao mokiniai jo pavyzdžiu sugrįžę namo organizuodavo chorus savo parapijose. Žilevičius akcentavo ir Naujaliao nuopelnus išstumiant iš Lietuvos bažnyčių lenkiškas giesmes ir lenkų kalba atliekamas mišias, parašytas sekant operine muzika, ir keičiant jas lietuviškomis giesmėmis bei grigališkuoju choralu. Jis taip pat įžvelgė didžiulę Naujaliao įtaką jauniems kunigams, kuri buvo daroma dirbant su klierikų chorū ir atliekant lietuviškus kūrinius, tarp kurių būta ir paties choro vadovo kompozicijų – harmonizuotų ir originalių dainų, seminaristų dėka išplitusių po sodžius ir skambėdavusių klojimū vakaruose.

Pedagoginės veiklos baruose didžiausi nuopelnai Naujaliui buvo skirti už įsteigtus kursus vargonininkams, pamažu išaugusius į Kauno valstybinę muzikos mokyklą. Žilevičius žinojo, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvoje buvo sunku rasti vargonininką,

6 Ibid.: 4.

7 „Dainos“ choras susibūrė Kaune 1899 m. J. Naujaliao iniciatyva ir gyvavo iki 1940 m.

8 Kauno katedros choro reorganizacija prasidėjo 1903 m. popiežiui Pijui X paskelbus *Motu proprio*, kuriame svarbiausiu Katalikų Bažnyčios muzikos žanru buvo įvardytas grigališkasis choralas. Berniukai vietoj moterų šiame chore giedoją iki Pirmojo pasaulinio karo.

kuris nebūtų studijavęs pas Naujalį nors kelių mėnesių. Buvę jo mokiniai greitai pasklido ne tik po įvairius Lietuvos kampelius, bet ir po Lenkiją, Rusiją, JAV, kur dirbo laikydamiesi savo mokytojo nurodymų. Prie pedagoginės veiklos Žilevičius priskyrė ir Naujaliai leistą žurnalą *Vargonininkas* bei *Vargonininko kalendorių*, šiuos leidinius prilygino metodinėms priemonėms.

Naujaliai 55 metų gimimo jubiliejus balandžio mėn. viešai nebuvo paminėtas, nes vyko parengiamieji Dainų dienos darbai. Ir pats jubiliatas neturėjo laiko, nes reikėjo ruoštis deramai atlikti vyriausiojo šventės dirigento pareigas. Jis norėjo jų atsisakyti ir perduoti jaunesniems savo kolegoms, bet šie nesutiko. Visi suprato, kad dirigento tribūnoje pirmiausia turi stovėti Naujalis. Ir susirinkusiai publikai jis padarė didžiulį įspūdį.

Naujaliai sukaktuvinis renginys įvyko 1924 m. gruodžio 8 d. Kauno Valstybės teatre. Tik jis buvo susietas ne su jo gimtadieniu, o su 35 metų veiklos muzikos baruose paminėjimu. Kauniečiams reikėjo atsidėkoti už pasiaukojimą, kurį Naujalis parodė prisidėdamas prie Dainų šventės rengimo darbų, kompensuoti stoką dėmesio, neparodyto 55-ojo gimtadienio proga (50-mečio jubiliejus viešai nebuvo minimas dėl politinės situacijos Lietuvoje), ir įvertinti nueitą jo kūrybos kelią. Tai buvo autorinis kompozitoriaus koncertas. Jame skambėjo vokalinė bei instrumentinė muzika ir daug nuoširdžių žodžių, kuriuos išsakė įvairiausių organizacijų atstovai (Juozo Naujaliai jubiliejus 1924: 6–7). Nieko nebuvo tik iš Klaipėdos. Gali būti, kad Šimkus nepanoro prisidėti prie sveikintojų būrio dėl prasidėjusių Kauno ir Klaipėdos muzikos mokyklų varžybų, bet tikėtina ir tai, kad klaipėdiečiai, tarp kurių buvo ir Žilevičius, nuo 1924 m. rugpjūčio mėn. darbavęsis Šimkaus įsteigtoje muzikos mokykloje, apie kauniečių renginį paprasčiausiai nieko nežinojo.

Gyvuojant dviem valstybinėms muzikos mokykloms ir siekiant joms įgyti aukštosios muzikos mokyklos (konservatorijos) statusą, Žilevičiui ne kartą teko lankytis Kaune ir dalyvauti bendruose pedagogų susirinkimuose, kuriuose susitikdavo su Naujaliu. Jų santykiai visada išliko pagarbūs ir kolegiški. Žilevičius, 1929 m. apsigyvenęs JAV, dar ilgai puoselėjo Naujaliai šilčiausius jausmus ir nuolat jį prisimindavo.

Amerikoje

Vos tik įsikūręs JAV, Žilevičius ėmė aktyviai reikštis periodinėje spaudoje. Savo straipsnius jis spausdino *Margučio*, *Vyčio*, *Muzikos žinių* žurnaluose, *Garso*, *Darbininko*, *Dirvos*, *Draugo* laikraščiuose. Analizuojant šias publikacijas, kurių 1930–1983 m. pasirodė per 10, įskaitant ir Bostone leistą *Lietuvių enciklopediją*, ryškėja pagrindinis Žilevi-

čiaus tikslas – supažindinti išeivijos lietuvius su Naujaliais darbais bei jų reikšme lietuvių muzikinei kultūrai.

Vieną pirmųjų savo straipsnių Žilevičius parašė Naujaliai 60-mečio proga, tik *Garsas* jį išspausdino pavėluotai (Žilevičius 1930). Nors nemažai medžiagos šiai publikacijai buvo paėmęs iš 1924 m. *Muzikos meno*, tačiau kartu pabandė paieškoti Naujaliai pėdsakų JAV. Ir surado: Baltimorės arkivyskupijos patvirtintame bažnytinės muzikos kūrinių sąrašė, išleistame 1929 m. (*The List of Approved Music for the Archdiocese of Baltimore*), aptiko Naujaliai Šv. Kazimiero mišias vyrų chorui (Žilevičius 1930) ir tuo labai apsidžiaugė.

1934 m. Naujaliai 65-ojo gimtadienio proga Žilevičius išspausdino straipsnį *Margutyje* – viename populiariausių išeivijos periodinių leidinių, kurį skaitė ir mažiau išsilavinę žmonės. Taigi, JAV vėl plačiai nuskambėjo Naujaliai vardas, o kartu buvo prisimintas bei pasveikintas jubilatas. Deja, tai buvo jau paskutinis Naujaliai gimtadienis – tų pačių metų rudenį Ameriką apskriejo žinia, kad Lietuvos muzikos patriarchas mirė. Tačiau Žilevičius nenustojo apie jį rašęs. Po 10 metų, minėdamas jo mirties metines ir 75-ąją gimtadienį, penkiuose *Margučio* numeriuose paskelbė seriją straipsnių, kuriuose, pasinaudodamas savo prisiminimais, gerokai ryškesnėmis spalvomis nutapė šio iškilaus muziko portretą. Visų pirma Žilevičius atskirai aptarė Naujaliai kaip vargonininką, pedagogą, choro vadovą, muzikos kūrėją, administratorių ir kiekvienoje srityje akcentavo jo atliktų darbų svarbą. Šį kartą straipsnio autorius nemažai dėmesio skyrė muzikos patriarcho darbo metodams ir asmenybės bruožams. Apibūdindamas jį kaip pedagogą, išskyrė jo kantrumą, kartu ir griežtumą, taip pat paminėjo tarp Naujaliai ir Šimkaus kildavusius nesutarimus (Žilevičius 1944c: 6). Paviešino Žilevičius ir Dainų šventės metu patirtą dirigento nesėkmę, kai grupei tenorų „neteisingai paėmus savo balsą“ nepavyko išvengti disonansinio dainavimo, dėl kurio Naujalis labai išgyveno ir vėliau vengė vadovauti jungtiniam chorams (Žilevičius 1944d: 1).

Žilevičius pabrėžė ir Naujaliai vaidmenį stiprinant tautinės vienybės jausmą susiskaldžiusioje išeivijoje. 1922 m. kompozitoriui koncertuojant JAV, prie koncertų organizavimo prisidėjo įvairių politinių srovių atstovai, dėl ko pavyko surinkti nemažai aukų tiek Lietuvos muzikos patriarcho, tiek ir Lietuvių meno kūrėjų draugijos naudai. Straipsnio autorius net apibūdino Naujaliai išvaizdą, pasikeitusią po kelionės į Ameriką: „<...> Naujalis grįžo Kaunan su geru ūpu, gerai nusiteikęs, tik su stipriai apkarpyta buvusią jo didele barzda, kurios iki mirties jau didelės nebeaugino, atrodė, jog nebe tas Naujalis grįžo po atsilankymo Amerikos lietuvių tarpe, nes Naujaliai be didelės barzdos niekas negalėjo įsivaizduoti „tikruoju“ Naujaliai. Barzda jo buvo nepamainomas papuošalas“ (Žilevičius 1944e: 6). Ir apibendrino: „<...> Naujalis pasiliks tol atmintų su savo darbais, koliaik lietuvių tauta galvos apie muziką. <...> jo darbai nemirę; jis ilsisi savo

darbų lopšyje“ (Žilevičius 1944e: 6). Nusakydamas Naujaliaus muzikos stilių, Žilevičius akcentavo jo klasikinę harmoniją, lyriškai romantinę nuotaiką, sąskambių estetinį grožį, o ypač polifoninį meistriškumą – „lengvą ir lakią kontrapunkto techniką“ (Žilevičius 1960: 2).

1966 m. vasarą Vašingtone buvo šventinama Šiluvos Dievo Motinos koplyčia. Ta proga muzikinei daliai parengti buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo ir Žilevičius. Jo pastangomis buvo nutarta iškilmių metu atlikti Naujaliaus „Mišias Švenčiausių Kristaus žaizdų garbei“⁹. Ta proga Žilevičius išspausdino straipsnį, kuriame visą dėmesį sutelkė į šių mišių sukūrimo istoriją bei jų atlikimą Lietuvoje ir JAV (Žilevičius 1966: 2). Jis taip pat aprašė iš kitų girdėtą pasakojimą apie paskutines Naujaliaus dienas, kai šis po repeticijos Kunigų seminarijos kieme pėsčias ėjo į Žialiakalnyje esančią Vileišio aikštę diriguoti mišių. Lipdamas į kalną, sutiko gerai pažįstamą asmenį, su kuriuo kiek laiko pakalbėjęs, žygiavo toliau. Kelis žingsnius paėjęs, kompozitorius prisiminė, kad tas asmuo prieš keletus metus yra miręs. Atsigrėžė, bet jo jau nebematė – buvo išnykęs. Grįžęs į namus, apie šį įvykį papasakojo šeimos nariams ir pridūrė: „Matyti, mane jau kviečia į kitą pasaulį“ (Žilevičius 1966: 2).

Žilevičius prisimindavo Naujalį rašydamas istorinius straipsnius apie lietuvių muzikinę kultūrą (Žilevičius 1935: 515–521), konservatorijos steigimą (Žilevičius 1933a: 2–4; 1933b: 3), Dainų šventes Lietuvoje, vargonininkų ugdymą (Žilevičius 1971: 41–43, 156). Dėl silpnėjančios regos ir amžiaus naštos tas rašymas ėmė retėti. Tuomet jį keitė jaunesnės kartos muzikai – kunigas Vladas Budreckas, kompozitorius Vladas Jakubėnas taip pat minėdavo Naujalį. Žilevičius atidžiai skaitė jų straipsnius ir, pastebėjęs kokį nors netikslumą, jautriai reaguodavo. Taip atsitiko ir pastarajam autoriui, paskelbusiam Naujaliaus mirties 20-osioms metinėms skirtą straipsnį (Jakubėnas 1954), kuriame padarė keletą klaidų: grafą Tiškevičių sumaišė su grafu Oginskiu, užsiminė, kad Naujalis vadovavo vargonininkų mokyklai Rokiškyje, nors šiame mieste niekada negyveno, ir tvirtino, esą Naujalis buvo pirmasis aukštuosius muzikos mokslus baigęs lietuvis. Žilevičius su tokiais teiginiais nesutiko ir nusiuntė pastabas *Draugui*. Redakcija supažindino Jakubėną su gautomis pastabomis ir greitai gavo atsakymą, kuriame šis padėkojo už klaidų ištaisymą ir pripažino Žilevičiaus autoritetą (Mūsų muzikos patriarchas 1954).

Įvairių autorių publikuotus straipsnius Žilevičius rinko ir saugojo savo įsteigtame Muzikologijos archyve kartu su kūrinių natomis, koncertų programėlėmis, fotografijomis, laiškais. Sužinojęs, kad buvęs Naujaliaus mokinys vargonininkas Jonas Žukas turi keletą savo mokytojo laiškų, paprašė jų kopijų. Žukas jas nusiuntė Žilevičiui, pridėjo dar

9 Šias, paskutines, savo mišias J. Naujalis sukūrė 1934 m.

ir paaiškinimą: „Laiškai rašyti man Paryžiun 1933/34 metais. Kaip matote – pasirašinėja Naujalis, ne Naujelis, kaip kartais spaudoje minima. Laiškai gerokai nukentėję. Buvo užkasti ir paliesti drėgmės. Jei ne brolis, jų niekada nebūčiau gavęs“ (Žukas 1968).

Žilevičius dėjo visas pastangas, kad būtų puoselėjamas Naujaliaus muzikinis palikimas, o jaunesnės kartos neužmirštų jo vardo. Ir jam tai pavyko.

Išvados

Žilevičius buvo vienas pirmųjų profesionalių muzikų, pradėjęs rašyti apie Naujalį šiam dar gyvam esant, nes suvokė jo kūrinių meninę vertę ir visuomeninės veiklos reikšmę. Jo straipsniuose pateikta daugiabriaunė Naujaliaus muzikinė charakteristika padeda atkurti spalvingesnį Lietuvos muzikos patriarcho paveikslą. Rengdamas koncertus Žilevičius stengdavosi į jų programas įtraukti Naujaliaus kūrinius, žavėjosi jų melodingumu, tinkamai parinkta harmonija, lyrine nuotaika ir filosofiniu turiniu.

Pagrindines žinias apie Naujalį JAV lietuviai gaudavo iš Žilevičiaus rašinių, spausdinamų išeivijos periodinėje spaudoje. Jo dėka buvo populiarinama Naujaliaus bažnytinė muzika, prisimenamos kompozitoriaus gimimo ir mirties sukaktys. Žilevičius rinko dokumentinę medžiagą apie Naujalį, saugojo ją Muzikologijos archyve ateities kartoms. Šia informacija pasinaudojo Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai, tęsdami Žilevičiaus pradėtą Naujaliaus kultūrinio palikimo sklaidą. Išsamesni Žilevičiaus straipsniai, taip pat gilesnės jo įžvalgos apie Naujaliaus meninę veiklą gali būti naudingos šiandien tiriamojo ir pedagoginio darbo baruose.

*Iteikta 2019 10 01
Priimta 2019 11 28*

ŠALTINIAI

- Naujalis, J. Laiškai Liudui Girai. 1922. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, Retų knygų ir rankraščių skyrius, Liudo Giros fondas F7, LG 580.
- Presas, A. Lietuvių muzika (mašinosraštis). 1924. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, Retų knygų ir rankraščių skyrius, Jono Šliūpo fondas, F1-665.
- Žukas, J. Laiškas Juozui Žilevičiui. New York, 1968, vasaris. *Juozo Žilevičiaus ir Juozo Kreivėno lietuviškos muzikos archyvas*, Juozo Naujaliaus aplankas.
- Книга для записи членов общества органистов Папы Григория Великого с 1908 г. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, Rankraščių skyrius, f. 125–216.

LITERATŪRA

- Atidaryta Šiluvos koplyčia Washingtone. *Draugas*, 1966, rugsėjo 6, p. 1.
- Černiauskis, St. Naujalis veikalų koncertas. *Lietuvių balsas*, 1917, birželio 4, p. 3.
- Jakubėnas, V. Mūsų muzikos patriarchas. *Draugas*, 1954, rugsėjo 25, kultūrinis priedas „Mokslas, menas, literatūra“.
- Juozo Naujalis jubiliejus. *Lietuva*, 1924, gruodžio 13, p. 6–7.
- Kauno kronika. *Lietuva*, 1924, balandžio 28, p. 7.
- Mūsų muzikos patriarchas. *Draugas*, 1954, spalio 21.
- Nuo vargonininkų draugijos valdybos. *Vargonininkas*, 1909, Nr. 1, p. 7–8.
- Pirmasis tautinis eucharistinis kongresas pasibaigė. *Lietuvos aidas*, 1934, liepos 2, p. 1.
- Presas, A. Juozas Naujalis. *Krivulė*, 1924, Nr. 3, p. 6–7.
- Sankt Peterburgas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. XXI. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, p. 74–75.
- Tomas Kavaliausko koncertas. *Viltis*, 1915, sausio 31, p. 3.
- Žilevičius, J. Dainos diena. *Muzikos menas*, 1924, Nr. 2, p. 1–9.
- Žilevičius, J. Dėl Naujalis veikalų koncerto. *Lietuvių balsas*, 1917, liepos 2, p. 2.
- Žilevičius, J. Juozą Naujalį prisiminus. *Darbininkas*, 1954, lapkričio 30.
- Žilevičius, J. Juozas Naujalis 55 met. sukakus. *Muzikos menas*, 1924, Nr. 4, p. 2–7.
- Žilevičius, J. Juozas Naujalis jubiliejų sukūry. *Margutis*, 1944a, vol. XVII, Nr. 14, p. 7–8; 1944b, Nr. 15, p. 4–5; 1944c, Nr. 16, p. 5–6; 1944d, Nr. 17, p. 1; 1944e, Nr. 18, p. 6.
- Žilevičius, J. Juozo Naujalis darbuotė muzikos dirvoj. *Garsas*, 1930, kovo 27.
- Žilevičius, J. Juozo Naujalis kūryba. *Vytis*, 1949, Nr. 7, p. 14–16.
- Žilevičius, J. Komp. J. Naujalis Washingtono iškilmėse. *Draugas*, 1966, rugpjūčio 27, kultūrinis priedas „Mokslas, menas, literatūra“, p. 2.
- Žilevičius, J. Komp. Naujalis darbuotė muzikos dirvoje sukakus 65 m. (1869–1934). *Margutis*, 1934, Nr. 23, p. 5–7.
- Žilevičius, J. *Lietuvio vargonininkas išėivijoje*. Brooklyn: Tėvų pranciškonų spaustuvė, 1971.
- Žilevičius, J. Lietuvos valstybinė konservatorija. *Draugas*, 1933a, birželio 9, p. 2–4; 1933b, birželio 10, p. 3.
- Žilevičius, J. Muzikinė veikla caro okupuotoj Lietuvoj. *Draugas*, 1983, kovo 15, p. 3.
- Žilevičius, J. Muzikos kultūra Lietuvoje. *Vairas*, 1935, Nr. 5–6, p. 515–521.
- Žilevičius, J. Naujalis Juozas. *Lietuvių enciklopedija*. T. XX. So Boston, 1960, p. 61–62.

Juozas Naujalis in the musical activity of Juozas Žilevičius

SUMMARY. Juozas Naujalis (1869–1934), a church organist, choir conductor, composer, and educator began his creative career in the dawn of Lithuania's rebirth. He laid the foundation for the Lithuanian national music culture and deservedly earned the title of the Lithuanian Music Patriarch. Juozas Žilevičius (1891–1987) also worked in major music fields and was one of the first to recognise Naujalis' historical exclusivity, as they collaborated and maintained close contacts. Žilevičius' articles were published in Lithuanian, Russian, and US periodicals, however, today they are forgotten and hardly ever referred to by musicologists. Therefore, the purpose of this paper is to enrich the historiography of Lithuanian music with the works of Žilevičius and to reveal his views on Naujalis.

Žilevičius started to write about Naujalis when the latter was still alive and highlighted his most important merits, such as 1) fostering of Gregorian chant in the Cathedral and Priest Seminary in Kaunas, thus bringing church music in the Samogitian Diocese to a very high level before World War I; 2) publishing of "The Lithuanian Hymnal", which contributed to ousting Polish hymns from Lithuanian churches and promoted singing in the mother tongue; 3) training of church organists and choir conductors through the establishment of courses and societies and the publication of special materials for them; 4) the establishment of Kaunas Music School and the basis of the system of music education; 5) organisation of the first Song Festival in Lithuania; 6) writing and disseminating church compositions; and 7) composing and performance of his own secular music, especially of original and harmonised folk songs, which contributed to the national revival process.

Lithuanians in the USA received information about Naujalis from the writings of Žilevičius, published in diaspora newspapers and journals. Thanks to him, Naujalis' church music was popularised and the anniversaries of the composer's birth and death were commemorated. In his own musicological archives, Žilevičius collected materials about Naujalis and stored them for future generations. This information was used by the refugees of World War II to continue the dissemination of Naujalis' cultural heritage started by Žilevičius. The materials about Naujalis presented in Žilevičius' articles enable the restoration of a more accurate portrait of the Lithuanian Music Patriarch and nowadays can be used in research and education.

KEYWORDS:
Juozas Naujalis,
Juozas Žilevičius,
music, organist,
composer, choir.